



Артем ГОЩІЦЬКИЙ

НАСКЕЛЬНІ ЗОБРАЖЕННЯ «ЛИЧИН» ПОБЛИЗУ ПЕЧЕРНОГО СКИТА НА КОМАРНИЦЬКОМУ ХРЕБТІ У КАРПАТАХ¹

На Комарницькому хребті у Сколівських Бескидах, неподалік від раніше відомих скельно-печерних пам'яток, знайдені наскельні зображення облич. Вдалося виявити закономірність — аналогічні зображення до виявлених нами, в основному, знаходяться поблизу комплексів печерних монастирів, або в самих скитах. Тому вважаємо, що їх варто розглядати у контексті культурної традиції цих християнських комплексів. За територіально близькими аналогами з Карпат та Середнього Подністров'я петрогліфічні пам'ятки поблизу печерного скита на Комарницькому хребті хронологічно доцільно відносити до періоду пізнього середньовіччя.

Ключові слова: наскельне мистецтво, петрогліфи, петроглифи Карпат.

© А. ГОЩІЦЬКИЙ 2016

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 4 (130), 2016

Історія вивчення такого специфічного різновиду пам'яток, як петрогліфи в Українських Карпатах, налічує вже більше як півтори століття² і становить значний інтерес, адже висвітлює широке коло проблем, пов'язаних з особливостями духовної культури та ідеологічними уявленнями давнього населення цих теренів.

У 2014р., Державним історико-культурним заповідником «Тустань» було продовжено дослідження комплексу скель на Комарницькому хребті, поблизу с. Верхне Синевидне Сколівського району Львівської області, які раніше, у 2006р. у цій частині гірського масиву Сколівських Бескидів, проводив автор статті разом з Тетяною Гощіцькою [4, с. 670—678]. В результаті біля уже відомого печерного скита, на південно-західному схилі Комарницького хребта, були виявлені нові пам'ятки наскельного мистецтва (іл. 1).

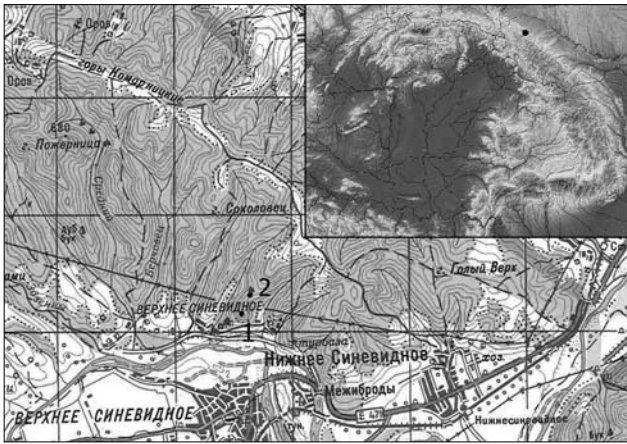
На гребені одного із відрогів, що підіймається до вершини (672,4 м н. р. м.) цього хребта, з південно-заходу на північний схід простягається скельна гряда, яка у народній пам'яті має назву «Богданів камінь». Починається вона приблизно 400 м північніше від ріки Стрий, та 70—80 м на захід від безіменного потоку — лівої притоки р. Стрий. Спершу невисокі, окремі скелі своєю верхньою частиною переходять у схил гори, а чим далі на північний схід, тим вищими і стрімкішими вони стають, утворюючи суцільну гряду, що досягає 20—25 м висоти. Завершується цей скельний комплекс у сідловині гребеня цього відрогу.

З північного боку скелі, розташованої внизу гряди, в південно-східній стіні ущелини знаходиться печера штучного походження (іл. 2). У 1986 р. цю пам'ятку дослідив Микола Бандрівський під час роботи Карпатської архітектурно-археологічної експедиції, під керівництвом Михайла Рожка³. Дослідник зазначав, що у скелі висотою 10—13 м, по периметру приблизно 40—50 м, знаходиться печера зі слідами викуття і додаткового поглиблення. Згідно з описом, вона має форму паралелепіпеда із заокругленими гранями розмірами 1,9 x 1,4 x 1,2 м. Відмічені дві техніки викуття: грубе виламування шматків породи без додаткової обробки і серія паралельних вирубків металевим знаряддям типу зубила, з шири-

¹ Основні положення, викладені в статті, були виголошені автором під час доповіді на конференції «Археологія Заходу України», що відбувалася 20—22 травня 2015 р. у Львові.

² Вперше наукову інформацію про наскельні зображення Українських Карпат подав у своїй статті «Берди в Уричі» відомий діяч Руської Трійці — Іван Вагилевич у 1843 р.

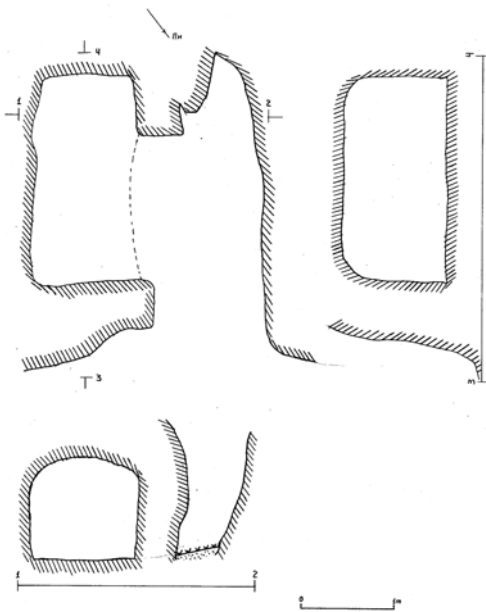
³ Особистий архів М.Ф. Рожка. — Од. зб. 90. — Арк. 87—88.



Іл. 1 — Карта-схема розташування обстежених скель



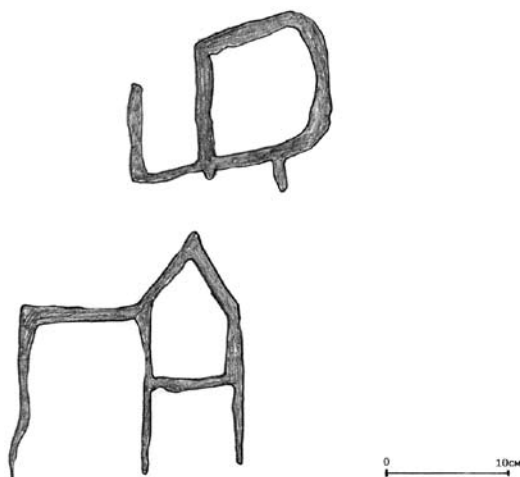
Іл. 4 — Фото петрогліфів личин з місцезнаходження № 1 (фото А. Гощіцький)



Іл. 2 — Схема печерного скита (рис. А. Гощіцький)



Іл. 5а — Фото петрогліфів личин з місцезнаходження № 1, вигляд збоку (фото А. Гощіцький)



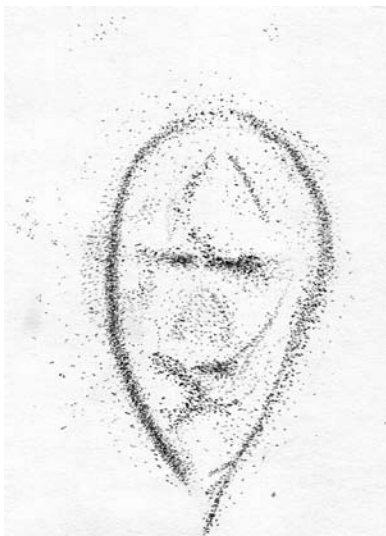
Іл. 3 — Прорисовка невідомих наскельних знаків (рис. А. Гощіцький)



Іл. 5б — Прорисовка петрогліфів личин з місцезнаходження № 1, вигляд збоку (рис. Ельвіри Максименко)



Іл. 6 — Прорисовка зображення з місцезнаходження № 1 (рис. А. Гошціцький)



Іл. 7 — Прорисовка зображення з місцезнаходження № 1 (рис. А. Гошціцький)



Іл. 8а — Фото петрогліфа личини з місцезнаходження № 2 (фото А. Гошціцький)



Іл. 8б — Прорисовка петрогліфа личини з місцезнаходження № 2 (рис. Е. Максименко)

ною робочої частини приблизно 35 мм. Стосовно призначення печери, то М. Бандрівський на підставі аналогій зробив висновок, що подібні печери⁴

⁴ У праці Михайла Грушевського «Синевідсько. Скальні замки й печери на Підгір'ю» нашу увагу привернуло те, що, розмірковуючи про локалізацію літописного монастиря Пресвятої Богородиці, дослідник вважав, що «пам'яткою від того Синевідського монастиря, можливо, зістала ся вирубана в камені печерка в теп. Синевідську» [5, с. 470]. Потрібно згадати, що скельні виходи поблизу с. Верхне Синевидне в основному зустрічаються на Комарницькому хребті, обидва схили якого були досить детально обстежені нами про-

створювалися не пізніше, як у XIV ст., і пов'язані з ісихазмом⁵.

тягом низки років. У результаті досліджень, крім інших скельних пам'яток, було відкрито декілька схимницьких гrotів, які, на відміну від розглядуваної штучної печери, — природні, з незначними доопрацюванням їхніх стінок при облаштуванні, та пристосуванні для проживання [4, с. 670, 673]. Виходячи з цього вважаємо, що М. Грушевський, пишучи про «пам'ятку від того Синевідського монастиря», мав на увазі саме цю печеру штучного походження.

⁵ Особистий архів М.Ф. Рожка. — Од. зб. 90. — Арк. 88.



Іл. 9а — Фото личини зі скельного монастиря поблизу с. Розгірче (фото А. Гощіцький)



Іл. 9б — Прорисовка личини зі скельного монастиря поблизу с. Розгірче (рис. Е. Максименко)

На відстані 200—250 м на південний захід від описаної штучної печери у 2006 р. ми виявили ще одну пам'ятку. Вона знаходиться на невеликій скелі висотою близько 4 м, вершина якої переходить у схил гори і нависає з правого боку над ґрунтовою дорогою, що простягається вздовж потічка вниз долини і спускається до туристичних баз. На похилій поверх-

ні на висоті 2,5 м вибито декілька знаків, схожих на літери. Вони виконані металевим знаряддям, шириною ліній 1,5—2 см, що звужуються донизу. Нижній знак висотою 20 см, схожий на дві сполучені між собою літери «ПА» або «ГА». Вище на 0,1 м знаходиться ще один знак висотою 0,15 м у формі завитка, виконаний у тій самій техніці (іл. 3) [3, с. 677].

За консультацією щодо інтерпретації цього напису ми звернулися до відомого спеціаліста з середньовічного печерного чернецтва Тимура Бобровського, якому щиро вдячні за низку цінних зауваг щодо прочитання та спостережень пам'ятки. Як вважає вчений: «Горішній петрогліф найбільше нагадує латиничну лігатуру з літер L та D (читати тут кириличну Б або арабську 9 малоімовірно через особливості прокреслення петлі). Нижній петрогліф схожий на йотовану кириличну А (ІА), але то непевно, бо верхівку вертикальної щогли на фото видно погано. Не виключаю, що тут може бути більша композиція, що продовжується ліворуч. Якщо це справді зображення літер, за їх накресленням, ці петрогліфи можна віднести до часів не раніше XVII—XVIII ст.».

Наведені пам'ятки цікаві нам, зокрема, як ймовірний культурно-хронологічний контекст до нововідкритих зображень, про які йтиметься далі.

На південно-західному схилі відрогу, який підіймається від долини р. Стрий, на вертикальній стінці скелі (можна вважати, що саме з цієї скелі і бере початок уся скельна гряда), що має висоту 180 см від рівня ґрунту, та заокруглюється доверху і вершиною переходить у схил гори, було відкрито низку зображень (місцезнаходження 1) (іл. 4). Від цього місця до згадуваної штучної печери приблизно 350 м у північно-східному напрямку.

На висоті 90 см від поверхні ґрунту на скелі з лівого боку створене рельєфне реалістичне обличчя висотою 35 см, яке за технікою виконання ніби «заглиблене» у скельну породу. Його риси досить чітко промодельовані у справжню високохудожню наскельну скульптуру. Під широким чолом глибоко посаджені очі. Виступ носа з невідомих причин сколений, через що набуває виразу сплюсненості, а зображення справляє враження — «обличчя монголоїдного типу» (іл. 4, 5а, 5б). Над верхньою губою зображені вуса, кінці яких заломлені під прямим кутом, спадають донизу. Не зрозуміло, чи має обличчя бороду, чи так зображено загострене підборіддя.

Залежно від кута падіння сонячних променів та густини тіней сприйняття зображення змінюється і обличчя набуває то «європейських», то «східних рис».

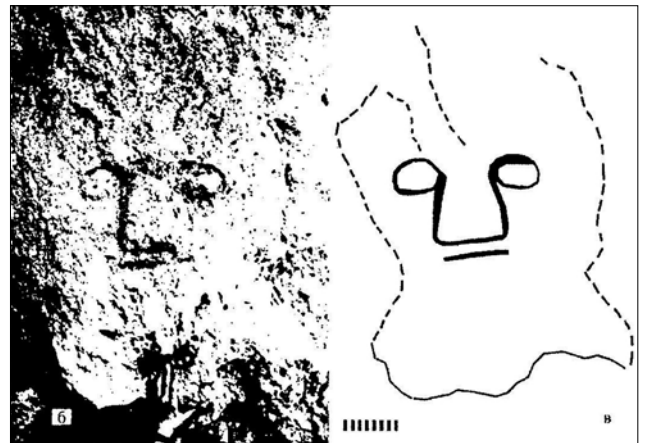
На тому ж рівні, трохи правіше на скелі також, мабуть, зображене обличчя. Воно передане контурною врізною лінією, що внизу не замикається, та трьома заглибленнями-лунками (іл. 6). Під ним також створене ще одне обличчя. Таке враження, що за стилем та технікою виконання останнє займає проміжне місце між першим рельєфним-реалістичним та другим лінійним-схематичним обличчями. Його риси змодельовані випуклостями та впадинами, за якими тільки приблизно можна прочитати основні складові фрагментів обличчя. Оконтурює цю голову така ж врізна лінія, що не замикається внизу, як і у зображенні, що над нею (іл. 7). Наразі нам остаточно не зрозуміло, чи два останні зображення виконані у стилізованій манері, чи це тільки такі заготовки до більш реалістичних творів, які, можливо, залишені у такому вигляді через невдале виконання. Поверхня зображень, як і скельної стінки в цілому, вкрита мікрофлорою (лишайниками). Ці петрогліфи ми інтерпретуємо як реалістичне та схематичне зображення облич. Вони обернені на південний схід, у бік злиття р. Опір та р. Стрий.

На сьогодні у літературі за подібними зображеннями, що знаходяться поблизу християнських пам'яток, закріпилася назва: «личини», «лики» — коли йдеться про виражені зображення лише обличчя чи голови, а, наприклад, зображення у вигляді «погруддя» означається вже як «ікона».

Інша скеля, на якій знайдено зображення личини з вусами (місцезнаходження 2) знаходиться на віддалі 50—60 м на північний схід від монашої печери, в тій частині скель, що у сідловині (іл. 8а, 8б). Невеликий камінь — висотою 140 см виступає в ущелині між двома скелями, обличчя створене на висоті 70 см від його підніжжя — обернене на схід. За формою воно видовжене, висотою 35 см та шириною 25 см. Зображення, заглиблене у скельну породу, — рельєфно з вибраним навколо кільцем, що ніби створює його фон. Риси обличчя погано збережені, можливо завдяки навмисному (вандальному) нищенню. Але і тепер простежуються дві круглі ямки — очі, трикутне заглиблення — ніс та вуса, що правою, краще збереженою, частиною — закручені донизу. У заглибленні довкола личини вибито багато дрібних лунок.



Іл. 10 — Петрогліфи із с. Великий Рожан Косівського р-ну Івано-Франківської обл. (за М. Кугутяк, 2011)



Іл. 11 — Личина над входом до печери Пустельника на горі Звенигород біля с. Крутилова у Тернопільській області (за Б. Рідуш, 2000)

Подібні наскельні зображення обличчя відомі, як у Карпатах, так і в інших регіонах. Наприклад, дещо схожа личина також є у відомому скельно-печерному монастирі поблизу с. Розгірче Стрийського р-ну Львівської обл. (іл. 9а, 9б), який, за різними даними, датується XII—XV ст. [9, s. 179—180]. Ця пам'ятка віддалена близько 8—9 км на захід від зображень, що відкриті нами, на Комарницькому хребті. Оскільки зображення з Розгірчого досі не висвітлене в науковій літературі, то зупинимося на ньому докладніше.



Іл. 12 — Личина у печерному монастирі на Білій горі поблизу с. Студениця у Хмельницькій обл. (за Б. Рідуш, П. Нечитайло, 2013)

Скеля, в якій знаходився монастир, підіймається стрімким масивом напівкруглої форми на висоту понад 15 м. Петрогліф розташований у південно-західному куті церкви верхньої печери, де знаходиться природня тріщина, яка підіймається від долівки до вершини склепіння. Як видно з досліджень, проведених 1989 р. розвідковим загonom Карпатської архітектурно-археологічної експедиції під керівництвом Романа Сулика [10, с. 191], — вертикальні та горизонтальні пази по боках приміщення вказують на те, що у минулому ця тріщина, а отже і зображення, були прикриті дерев'яним каркасом, що закривав усю стіну навпроти входу у печеру [12, с. 109].

Автор зображення використав натічну форму скельної породи, що виступає внизу природної тріщини, та завдяки якій складається враження тривимірності (барельєфності) личини. Контури «голови» обмежуються цим природним рельєфом, а фрагмент дещо тоншого виступу, що опускається до долівки печери, ніби відображає шию. Риси обличчя виконані різкими лініями (ніс, брови) та прошліфованими глибокими рельєфами (очі, вуса, підборіддя). Однею суцільною лінією передані дуги брів та ніс, що має внизу роздвоєння. Очі зображені у вигляді круглих ямок. Вуса, заломлені у верхній частині під кутом, спадають донизу.

Такі риси справляють враження зображувального стилю, схожого на художню манеру народного примітиву, широко відображену на іконах. Ця обставина може бути додатковим підтвердженням автентичності цієї пам'ятки наскельного мистецтва.

У Карпатах відоме ще одне місце з подібними пам'ятками, яке було відкрите у 2006 р. групою дослідників: М. Кугутяком, Б. Томенчуком та Б. Хрусловим [11, с. 101] (іл. 10). Пам'ятка знаходиться в 3,5 км на північний захід від села Великий Рожен Косівського р-ну Івано-Франківської обл. — на південному сході Соکیلського хребта, на висоті 850 м н. р. м., в урочищі «Гарбузівські камені». Рельєфи створені на камені висотою 1,2 м та шириною 1,5 м, з його південно-західного боку. За інтерпретацією дослідників «висічено силует та рельєфне зображення округлого чоловічого обличчя з бородою й очима щілинами. На його грудях круг. Підняті на рівні плечей руки створюють враження польоту». Пам'ятку датують епохою міді-бронзи [11, с. 102].

У цій композиції привертають увагу розташовані поряд — барельєфне реалістичне обличчя та зображення кола трохи нижче. Кругле заглиблення, на нашу думку, може бути схематично виконаним зображенням обличчя, або ж «невдалою заготовкою» до більш реалістичної личини, як і у випадку петрогліфів на Комарницькому хребті (місцезнаходження 1).

Зображення аналогічні до знайдених нами, також зустрічаються поблизу скельно-печерних монастирів середнього Подністр'я. Так, над входом до печери Пустельника, на горі Звенигород, біля Крутилова Гусятинського р-ну Тернопільської обл., виявлено зображення личини з великими круглими очима та широким носом [8, с. 189] (іл. 11). Петрогліф знаходиться на вертикальній стіні скелі, поверхня якої сильно кородована та вкрита гребінцевими карами [8, с. 190]. Цей комплекс датований за керамічним матеріалом XVI—XVIII ст. [8, с. 191].

На горі Веприк, за 1 км на північний захід від с. Комаріва Кельменецького р-ну Чернівецької обл., на західному схилі долини р. Дністер зафіксований уламок скелі, на якій проглядається барельєфне зображення людської голови у профіль у головному уборі, що нагадує плоский шолом. Висота цього зображення 45 см. На думку дослідників воно, вірогідно, є фрагментом фігури в повний зріст чи в сидячому положенні [1, с. 69].

Щодо інтерпретації останніх двох пам'яток, то, як показують дослідження Богдана Рідуша, «Іконографічно дуже близькі до личин з Комарова та Крутилова так звані маски⁶, що зображали обличчя Христа, що знаходяться на бронзовому хресті з Будеча (Чехія, поч. IX ст.) та на лангобардських хрестах із Північної Італії, виготовлених на золотій фользі (V—VI ст.). Останні розцінюються як символічне представлення розіп'ятого Спасителя, яке часто зустрічається в епоху після імператора Костянтина. Вони пов'язуються із візантійськими впливами на лангобардів. Також подібні зображення з дерева зустрічаються у Скандинавії у IX ст.» [8, с. 191].

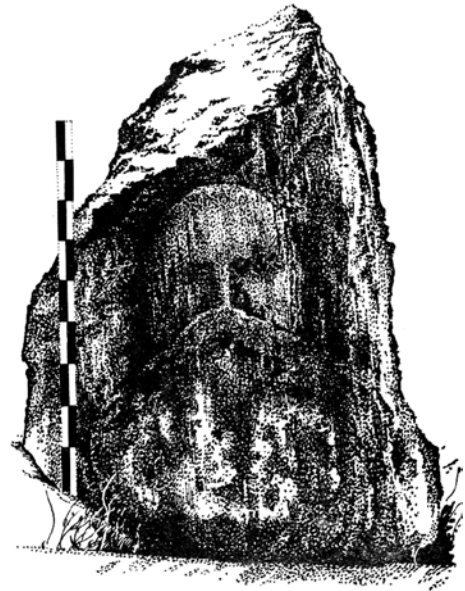
Богдан Рідуш та Павло Нечитайло також відкрили зображення обличчя, що інтерпретується як «лик святого» у печерному монастирі на Білій горі поблизу с. Студениця Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. (іл. 12). Ймовірний часовий діапазон функціонування скита XII—XVII ст. [7, с. 319, 320; рис. 5а, 5б].

Під час польових обстежень у 1998 р. Ростислав Забашта у скельно-печерному монастирі XI—XIX ст. поблизу с. Лядового Вінницької обл. теж відкрив рельєфне зображення, яке, на думку дослідника, відтворює обличчя (святого/ї) [6, с. 800].

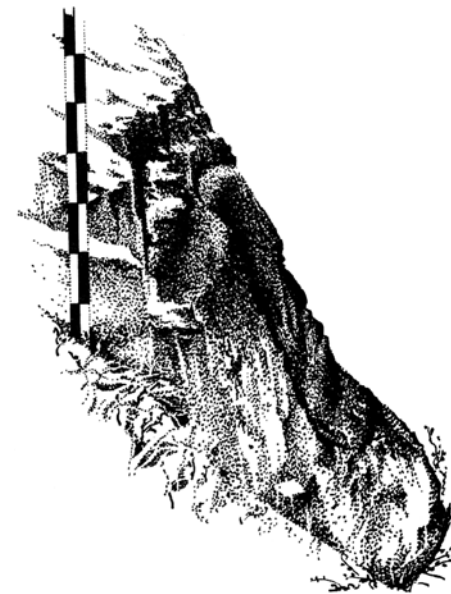
Ще одна цікава пам'ятка, схожа за технікою виконання та стилістикою, до знайдених у Карпатах, відома поблизу с. Требужени Орґеївського повіту — на території Молдови. Її виявлено на північно-східному стрімкому схилі мису Пештери, утвореного меандром р. Реут. Тут також відкрито рельєфне «вусате» обличчя [5, с. 70] (іл. 13а, 13б). Зображення має розміри 9 x 70 x 100 см, та створене на уламку скелі вапняку розміром 80 x 90 x 270 см, розташованого на 20—25 м вище від дзеркала ріки. За дослідженням В.Д. Гукіна, лице має яскраво виражені монголоїдні риси, на ньому чітко позначені брови, ніс з ніздриями, очі та вуса. Дослідник вважає, що ця пам'ятка є кочівницькою незавершеною антропоморфною скульптурою, та пов'язує її з культурним спадком половців XI — початку XII ст. [5, с. 71].

Проте ознайомлення з малюнком цього рельєфу, який поданий у публікації В.Д. Гукіна, не переконав нас в цілковитій доречності антропологічного тлумачення обличчя дослідником з висновком про те, що

⁶ Маска (лат. *mascus* — личина).



Іл. 13а — Наскельне зображення поблизу монастиря біля Старого Орхея у Молдові (за В. Гукін, 1991)



Іл. 13б — Наскельне зображення поблизу монастиря біля Старого Орхея у Молдові (за В. Гукін, 1991)

останнє має чітко виражені східні риси. Волосяний покрив обличчя, як видно, наприклад, по зображенні «пишних вусів», більш притаманний європейським, а не азіатським антропологічним типам облич. Також привертає на себе увагу та обставина, що у цьому ж урочищі Пештери (тобто «печери». — А. Г.) на р. Реут поблизу Старого Орхею, знаходиться великий комплекс печерного монастиря, який, за дослідженнями Тимура Бобровського та Богдана Рідуша у 2002 р., датований XV—XVIII ст. [2,

с. 160]. Враховуючи ці дані, вважаємо, що цю мистецьку пам'ятку слід розглядати у сукупності з наведеним, територіально близьким скельно-печерним архітектурно-археологічним комплексом.

Таким чином, у процесі вивчення нововідкритих пам'яток, використано порівняльний метод дослідження, застосований до аналогій, більшість з яких, на жаль, самі потребують уточнень у різних інтерпретаційних аспектах. Тим не менше, вдалося виявити закономірність — аналогічні зображення до виявлених нами, в основному, знаходяться поблизу комплексів скельно-печерних монастирів, або в самих скитах. Наразі у нас недостатньо підстав для того, щоб з впевненістю ототожнювати ці зображення з ликами святих або образом Христа, проте вважаємо, що їх варто розглядати у контексті культурної традиції цих християнських комплексів. За територіально близькими аналогами петрогліфічні пам'ятки поблизу печерного скита на Комарницькому хребті, а також зображення у Розгірчанському монастирі, хронологічно, доцільно відносити до періоду пізнього середньовіччя.

1. *Артюх В.* Археологічні дослідження поблизу с. Комарів на Дністрі / В. Артюх, В. Ідзьо, Б. Рідуш та ін. // *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині.* — Львів, 2002. — Вип. 8. — С. 67—73.
2. *Бобровський Т.* Дослідження середньовічних пам'яток в околицях середньовічного Орхея / Т. Бобровський, Б. Рідуш // *Питання стародавньої та середньовічної історії, археології та етнології: Збірник наукових праць.* — Чернівці, 2002. — Т. 2. — С. 153—160.
3. *Гощіцький А.* До питання про християнські скельні та печерні пам'ятки на Сколівщині / А. Гощіцький, Т. Гощіцька // *Фортеця: збірник заповідника «Тустань»:* на пошану Михайла Рожка. — Львів, 2009. — Кн. 1. — С. 670—678.
4. *Грушевський М.С.* Історія України-Руси : в 11 т. — Т. 2: Синевідсько. Скальні замки й печери на Підгір'ю / М.С. Грушевський. — Київ : Наукова думка, 1992. — 633 с.
5. *Гукин В.Д.* Половецкое изваяние из Старого Орхея / В.Д. Гукин // *Археологические исследования в Старом Орхее.* — Кишинев, 1991. — С. 68—72.
6. *Забашта Р.* Наскальная скульптура України (спроба окреслення теми) / Р. Забашта // *Народознавчі зошити.* — Львів, 2000. — № 5 (35). — С. 789—805.
7. *Рідуш Б.* Следы христианского пещерного комплекса около с. Студеница на Среднем Днестре / Б. Рідуш, П. Нечитайло // *Спелеология и спелестология. Сборник материалов IV международной научной заочной конференции.* — Набережные Челны : НИСПТР, 2013. — С. 316—322.

8. *Рідуш Б.* До питання про культові печери слов'ян у Подністров'ї / Б. Рідуш // *Археологічні студії / Інститут археології НАН України ; Буковинський центр археологічних досліджень при Чернівецькому державному університеті ім. Ю. Федьковича.* — Київ ; Чернівці : Прут, 2000. — Вип. 1 — С. 184—193.
9. *Рідуш Б.* Скельно-печерні природно-антропогенні комплекси у ландшафтах Українських Карпат / Б. Рідуш // *Przemiany krajobrazu kulturowego Karpat wybrane aspekty. Prace komisji Krajobrazu kulturowego PTG.* — № 3. — Sosnowiec, 2004. — S. 175—186.
10. *Рожко М.Ф.* Тустань — давньоруська наскельна фортеця / М.Ф. Рожко. — Київ : Наукова думка, 1996. — 240 с. : з іл. і карт.
11. *Старожитності Гуцульщини: джерела з етнічної історії населення Українських Карпат : у 2-х т. / за ред. М. Кугутяка.* — Івано-Франківськ, 2011. — 446 с. : іл.
12. *Сулик Р.* Скельний монастир в Розгірчі на Стрийщині / Р. Сулик // *Скелі і печери в історії та культурі стародавньої України. Наукова конференція. Збірник тез повідомлень та доповідей.* — Львів, 1995. — С. 108—111.

Artem Hoshchitskyi

ROCK IMAGES OF «FACES» NEAR THE CAVE SKETE ON KOMARNYCKYI MOUNTAIN CHAIN IN CARPATHIANS

Rock images of «faces» were found near previously known rocky-cave monuments on Komarnycki mountain chain in Skole Beskids (part of Carpathians). There is regularity: similar images are mainly located near complexes of cave monasteries or exactly on the territory of Sketes. So it is possible to analyze them in the cultural context of these Christian monuments. Based on geographical proximity of analogs from Carpathians and Central Dniester region, petroglyph from cave Skete on Komarnycki mountain chain might be dated back in late Middle Ages.

Keywords: rock-art, petroglyphs, petroglyphs of the Carpathians.

Артем Гощіцький

НАСКАЛЬНЫЕ ИЗОБРАЖЕНИЯ «ЛИЧИН» ПОБЛИЗОСТИ ПЕЩЕРНОГО СКИТА НА КОМАРНИЦЬКОМ ХРЕБТЕ В КАРПАТАХ

На Комарницьком хребте в Карпатах, вблизи ранее известных скально-пещерных памятников, были найдены наскальные изображения «личин». Удалось установить закономерность — изображения аналогичные нашим, в основном находятся вблизи комплексов пещерных монастырей или в самих скитах. Поэтому считаем, что их следует рассматривать в контексте культурных традиций этих христианских комплексов. За территориально близкими аналогами из Карпат и Среднего Поднестровья, петроглифические памятники вблизи пещерного скита на Комарницьком хребте, хронологически следует относить к периоду позднего средневековья.

Ключевые слова: наскальное искусство, петроглифы, антропоморфные изображения, петроглифы Восточных Карпат.